

3

Rozvaha výzkumného projektu

Hedvika Novotná

Magdaléna Štovíčková Jantulová

3.1	STRUKTURA VÝZKUMNÉHO PROCESU	37
3.2	VOLBA TÉMATU	38
3.3	TEORETICKÉ UKOTVENÍ	41
3.3.1	Vyhledávání literatury	43
3.3.2	Role odborné literatury v procesu empirického výzkumu	47
3.3.3	Rešerše literatury	50
3.4	VÝZKUMNÝ PROBLÉM A VÝZKUMNÉ OTÁZKY	52
3.5	VOLBA VÝZKUMNÉ STRATEGIE	54
3.6	VOLBA METODOLOGICKÝCH POSTUPŮ	55
	Shrnutí	56
	Doporučená literatura	56

Vážená paní doktorko,

prosím o konzultaci bakalářské práce.

Chtěl bych dělat výzkum, a to výzkum fotbalových fanoušků, konkrétně fanoušků AC Sparta Praha. Chtěl bych zkoumat jejich motivace a rituály a také to, jak svoje členství v subkultuře vnímají a jak to vnímá jejich rodina a okolí. Pro výzkum bych chtěl použít polostrukturované rozhovory.

Téma mě zajímá, protože na zápasy Sparty od mládí chodím.

Děkuji moc za odpověď a přeji hezký den.

Navrhnout a realizovat empirický výzkum není ani trochu jednoduchou a samozřejmou věcí a není náhodou, že kvalifikační práce (od bakalářských, přes diplomní po disertační) vznikají ve spolupráci se školitelem. Ostatně empirický výzkum ve společenských vědách má celou řadu podob. Jakkoli si v následujících kapitolách této učebnice postupně představíme některé možné způsoby, jimiž jej lze realizovat, opakovaně se odkazujeme k tomu, že do jediné učebnice nelze zahrnout veškeré cesty, jimiž se empirický výzkum může ubírat. Potažmo snad žádný výzkum nikdy neprobíhá tak čistě a neproblematicky, jak je někdy v učebnicích popisováno. Je potřeba počítat s tím, že výzkumný proces je cestou, na které může výzkumník narazit na slepé uličky, může či bude muset se vrátit na počátek, dopustí se řady přešlapů či provizorních řešení.

V této učebnici se tedy zaměřujeme na představení klíčových metodologických postupů, které mohou být dobrým vodítkem pro přípravu empirického výzkumu ve společenských vědách, ale stejně tak i poukazujeme na debaty o rozdílných přístupech k tomu, jak výzkum realizovat. V následující kapitole se zaměříme na počátky procesu empirického výzkumu. Ukážeme si, jak vůbec o návrhu vlastního empirického výzkumu přemýšlet, jak v rámci tohoto promýšlení postupovat a na co brát ohled. Přičemž je namístě podotknout, že právě rozvaha toho, co, proč a jak zkoumat, je jedním z nejnáročnějších a zároveň nejdůležitějších kroků výzkumného procesu. Na druhou stranu jde ale o činnost navýsost zajímavou – budeme při ní pronikat do tajů vědního poznání.

3.1 STRUKTURA VÝZKUMNÉHO PROCESU

Celý proces empirického výzkumu – od prvního impulzu k promýšlení nějakého tématu až po poslední tečku ve výsledném textu – znamená, že musíme učinit sadu různých závažných rozhodnutí. V některých výzkumech tato rozhodování probíhají postupně, v navazujícím sledu volby jednotlivých kroků (viz kapitola 5), jindy je naopak provádíme průběžně v celém výzkumném procesu (viz kapitola 11). Ať tak či onak, v počátku výzkumného procesu vždy

formulujeme určité *výzkumné téma*, konkretizované do *výzkumného problému* a *výzkumných otázek*, resp. *cílů výzkumu*. Promyšlení a formulace těchto rámců výzkumu se přitom opírá o vytyčení *teoretických přístupů* a *konceptů* a nezbytně zahrnuje důkladné *studium odborné literatury*. S tím vším se snoubí i volba *metodologických postupů*, tj. volba *výzkumné strategie* (popř. i *výzkumného designu*), *konstrukce vzorku* či *výzkumného souboru*, *technik a nástrojů sběru/tvorby dat*, stejně jako volba *analýzy dat* a *způsobů jejich interpretace*. Všechna tato promyšlení a rozhodování se obvykle dějí prostřednictvím toho, že navrhujeme *projekt výzkumu*.

Rámeček 3.1 → Projekt výzkumu

V počátku každého výzkumného procesu připravujeme **projekt výzkumu**, tedy jakýsi scénář toho, jak bude náš konkrétní výzkum probíhat. V případě, že jej připravujeme pro své vlastní potřeby, může jít jen o heslovité promyšlení výzkumného postupu. Často ale potřebujeme svůj výzkum někomu představit (třeba na diplomním semináři), žádat o jeho schválení (projekt bakalářské, diplomové či disertační práce) či financování (žádáme o grant). Adekvátně danému cíli přizpůsobujeme i povahu textu projektu (různí zadavatelé – ať už jde o akademická pracoviště, či třeba grantové agentury – vyžadují rozličnou strukturu předkládaných výzkumných projektů).

Ať už projekt výzkumu připravujeme s jakýmkoli záměrem, podstatné je, že jde vždy o promyšlení a přípravu vlastního výzkumu. Zjednodušeně se dá říci, že výzkumný projekt by měl přinést odpovědi na tři základní otázky: co, jak a proč (srov. Punch 2015). V projektu tedy vždy představujeme téma výzkumu a argumentujeme vědeckou relevancí a jeho souvislost s dosavadním odborným poznáním, formulujeme cíle výzkumu a představujeme postup výzkumu.

- Někdy se vlastní výzkum od představy, kterou jsme vtělili do projektu, liší – to, že při realizaci vlastního výzkumu provádíme oproti projektu změny, se předpokládá zejména v kvalitativních výzkumech (viz kapitola 11). Ani to ovšem neznamená, že bychom si výzkum neměli předem promyslet a připravit.

3.2 VOLBA TÉMATU

Principiálním východiskem o jakémkoli vědním uvažování, tedy i o uvažování o empirickém společenskovědním výzkumu, je, že svět je nesamozřejmý. Vše, co se v něm děje, se neděje samo sebou – a je dobrou vlastností sociálního vědce (anebo špatnou, jak se to vezme) si neustále klást otázky po povaze dění, které zažívá.

Téma výzkumu (oblast zájmu – srov. Heath 1997) může vycházet z naší každodenní zkušenosti. Tedy týkat se nějakého sociálního jevu, který se děje v našem bezprostředním okolí a který nás zajímá, v němž spatřujeme nějaké nejasnosti. *Kdo jsou fanoušci AC Sparta Praha? Co se to vůbec děje, že někdo věnuje část svého času (a mnohdy nikoliv nepodstatnou) tomu, aby sledoval fotbalová utkání, složení jednotlivých týmů, jejich postavení v ligové tabulce atd.? Co to znamená, že se s některým fotbalovým týmem ztotožní natolik, aby byl ochoten se za něj postavit na fotbalových tribunách, ale i mimo ně? Je mezi těmito lidmi nějaký vzájemný vztah? Mají něco společného, tvoří skupinu? Či snad subkulturu? Pokud ano, jak to mají s nějakými jinými skupinami? Jak se to, že je někdo fotbalovým fanouškem nějakého klubu, promítá do jeho každodenního života? A do života druhých lidí?* To všechno jsou zcela relevantní otázky, které si můžeme klást, když se ocitáme uprostřed nějakého dění.

Zajímavé téma se nám ale může otevřít nejen prostřednictvím naší přímé zkušenosti, ale i zprostředkovaně. Slyšíme zprávu v rozhlase, novinách, televizi. Čteme diskuzi na facebooku, zachytíme glosu na twitteru, obrázek na instagramu. Zavítali jsme na výstavu, do divadla, na koncert. Přečetli jsme si román či povídku. Probíráme svět s rodiči, kamarády, známými, kolegy. Pokud téma výzkumu vybíráme ze sociální reality, která nás obklopuje, musíme ovšem záhy zjistit, jak zvolený palčivý problém uchopit v kontextu vědy.

Ale téma výzkumu se nám může otevřít i jinak. Vyslechli jsme přednášku, navštěvujeme v rámci svého studia nějaký předmět, přečetli jsme si odbornou studii. Tato cesta, tedy volba tématu výzkumu na základě dosavadního vědního poznání, je ostatně tou, která by v ideálním případě měla přemýšlení o tématu našeho výzkumu předcházet. Každý vědní obor rozpracovává paletu témat, která považuje za aktuální a hodná zkoumání. *Například jedno z aktuálních sociologických témat je, jak se v současné společnosti projevují společenské nerovnosti a jakými mechanismy se reprodukují. Významným inspirativním proudem se přitom stává kulturní třídní analýza, která do vymezení nerovností ve společnosti zapojuje kulturní dimenzi, tzv. kulturní kapitál (Bourdieu 1984).* V tom, jaké tematické oblasti a teoretické rámce jsou ve sféře toho kterého vědního oboru aktuální, může být pro začínajícího výzkumníka obtížné se zorientovat. Navíc na různých pracovištích (fakultách, katedrách) se vědečtí pracovníci obvykle věnují jen některým z palety rozmanitých aktuálních vědních oblastí a témat. Proto pro základní orientaci slouží primárně výuka doplněná konzultacemi s potenciálním školitelem. Ostatně někteří školitelé proto vypisují konkrétní témata, jež nabízejí ke zpracování v kvalifikační (bakalářské či diplomové) práci. V případě, že téma své bakalářské práce vybíráme na základě volby teoretického problému, záhy budeme spolu s ním promýšlet i to, kde, resp. prostřednictvím jakých zdrojů dat jej můžeme řešit. *Můžeme se například rozhodnout zkoumat, jak je kulturní fenomén fotbalového fanouškovství zakotven třídě, z jakého třídního zázemí fanoušci převážně pocházejí a jaký dopad má na tuto aktivitu jejich ekonomický a kulturní kapitál.*

Inspirační zdroje pro volbu tématu výzkumného projektu tedy mohou být různorodé. Pro začínající výzkumníky je ale vhodná jistá počáteční zkušenost: alespoň nějaké vědění na vstupu,

ať už vychází z každodennosti, či z dosavadního vědeckého poznání. Špatně se totiž navrhuje výzkumný projekt k tématu, o němž vůbec nic nevíme, nemáme s ním žádnou zkušenost (byť ani toto tvrzení není absolutní – v některých výzkumných designech, kupř. v etnografickém výzkumu /viz kapitoly 11.5, 12.5 a 14.5/, může být neznalost terénu výhodou). Ale stejně tak špatně se navrhuje projekt v rámci vědního oboru (paradigmatu, teoreticko-epistemologického zázemí), o němž nevíme, jak a o čem se v něm přemýšlí. Přičemž obě tyto roviny jsou podstatné a vzájemně provázané. Jak jistá obeznámenost s tématem, tak představa o tom, jaké otázky si ve vztahu k tématu věda klade, tvoří předpoklady pro dobrý výběr výzkumného tématu.

Kupříkladu zkušenost s fotbalovým fanouškovstvím může být dobrým základem pro úvahu o výzkumném projektu. Ale může jednak narážet na to, že tato naše dlouhodobá zkušenost může sama o sobě vést k tomu, že budeme zvenčí (tj. s odstupem) obtížně schopni nahlédnout specifika a nuance povahy fanouškovství – mnohé detaily ani nemusíme postřehnout, protože se staly součástí našeho já. A zároveň, tato naše vlastní zkušenost nám sama o sobě nepřináší dostatečnou kvalifikaci k tomu, abychom formulovali oborově a teoreticky relevantní výzkumný problém. A naopak, pokud jsme se ve svém životě s fotbalem nikdy nesetkali (a to ani zprostředkovaně), a nemáme tudíž třeba ani tušení o tom, kolik hráčů se pohybuje na hřišti a proč a podle jakých pravidel, nebo třeba o tom, že existuje nějaký systém lokálních a mezinárodních soutěží, může být obtížné se v relativně krátkém čase, který je v našem studiu vymezen pro sepsání třeba bakalářské práce, zorientovat ve fotbalovém fanouškovství tak, abychom mohli zvážit, co na něm může být společenskovědně zajímavé. Anebo jinak: pokud jsme se ve svém dosavadním studiu věnovali především evoluční psychologii, těžko si pro účely své bakalářské práce můžeme rychle osvojit třeba konstruktivistické uvažování v sociokulturní antropologii či sociologii. A naopak.

Obě tyto roviny – alespoň rámcovou obeznámenost s uvažovanou oblastí výzkumného zájmu a její uchopení vybraným vědeckým oborem či přístupem – lze v přípravě výzkumného projektu doplnit nastudováním příslušné literatury či dalších zdrojů informací, jak ukážeme dále. Podstatné nyní budiž, že při výběru tématu musíme mít na zřeteli oba tyto ohledy.

Při výběru tématu na základě každodenní zkušenosti je ale zároveň namístě zvážit – a především by tak měli učinit začínající výzkumníci –, zda vybranému tématu nejsme příliš blízcí. Společenskovědní výzkum totiž na jednu stranu vyžaduje jistý odstup (jak ostatně naznačuje předchozí příklad fotbalového fanouškovství; podrobněji viz rámeček 11.1), na stranu druhou (resp. spolu s tím) předpokládá, že sledované téma prostřednictvím svého výzkumu důkladně rozebereme, dostaneme se mu tak říkajíc na dřev. A bezpochyby v životě každého jsou situace, jevy či fenomény, které takovému kritickému rozboru podrobit nechceme. Třeba proto, že nestojíme o zpochybnění svých vlastních postojů, životních pozic, vztahů. Nebo takové, které jsou natolik naší součástí, že si od nich náležitý vědecký odstup udělat nemůžeme. Třeba i proto, že k tomu dosud nemáme dostatek vědecko-výzkumných zkušeností.

Například není příliš rozumné začínat s výzkumem uvnitř vlastní rodiny. Jakkoli terén je nám v tomto případě obvykle dobře přístupný a lze předpokládat, že i participanti výzkumu z okruhu naší rodiny budou nakloněni spolupráci na výzkumu, je namístě zvážit, zda jsme opravdu ochotni a schopni kriticky nahlížet třeba na to, jak byla naše prababička aktivní v komunistických stranických strukturách v 50. letech 20. století. Nebo jsme se třeba z etických důvodů rozhodli pro veganství a stali se jeho zarytými stoupenci. Opravdu chceme toto své životní přesvědčení podstoupit kritické analýze a vystavit se možnosti, že si jeho přijetí ve své každodennosti zproblematizujeme?

Při volbě tématu vlastního výzkumu je třeba mít na zřeteli, že se pohybujeme na poli společenských věd, tedy věd o společnosti. A my jako výzkumníci jsme nedílnou součástí společnosti – nějak ji nahlížíme, žijeme v ní. Kdykoli se pustíme do výzkumu libovolného společenského tématu, měli bychom předpokládat, že v důsledku bádání můžeme nějakým způsobem ovlivnit jak sociální svět, který je předmětem našeho výzkumného zájmu (přinejmenším tím, že o něm sepišeme nějakou zprávu), tak sebe sama (minimálně tím, že se dostaneme pod povrch sledovanému jevu, fenoménu, sociální skupině či jednotlivcům).

Přesto nelze říci, že by bylo možné uvažovat o tom, že bychom ve vztahu k tématu svého výzkumu mohli a měli být zcela nezaujatí. Ostatně již výběrem tématu k němu projevujeme určitý „zájem“, nějak se k němu vztahujeme. Měli bychom si tedy být svého vztahu k vybrané oblasti zájmu vědomi a svou vlastní pozici ve výzkumu hned od počátku reflektovat, tj. zvážit, jak mohou naše vlastní hodnotová či třeba politická orientace, postoje a zkušenosti ovlivnit naši vlastní výzkumnou práci. A připustit si, že ji ovlivňovat budou (podrobněji viz reflexivita v kapitolách 4 a 11.7).

Volba výzkumného tématu je tedy navýsost významným rozhodnutím, ale zdaleka ne jediným a posledním. Ať už se pro nějaké téma rozhodneme jakkoli, protože se pohybujeme na poli vědy, musíme spolu s volbou tématu zvažovat, nakolik je námi uvažované téma výzkumu relevantní a legitimní v kontextu vědního oboru, jemuž se chceme věnovat. To znamená také zjistit a přijmout, jaké otázky si ve vztahu k námi uvažovanému tématu ten který vědní obor klade. Jakkoli již můžeme mít určitou představu z výuky a spolupráce s potenciálním školitelem, nezbyvá, než abychom sami začali prozkoumávat, jak se k námi zvolenému tématu věda staví, jak ho uchopuje, jak mu rozumí.

3.3 TEORETICKÉ UKOTVENÍ

V jádru každého vědeckého poznání, tedy i společenskovědního výzkumu, stojí otázka, z jakého úhlu pohledu (sociální) realitu nahlížíme, co nás na ní zajímá, jak o ní přemýšlíme. V kapitole 2 jsme nastínili vztah mezi ontologií (jaká je podstata/povaha reality), epistemologií (jak takovou realitu poznávat, jaká je povaha poznání) a metodou (jaký soubor postupů pro poznání sociální reality zvolit). Přijetí nějakého **epistemologického přístupu** obnáší

přijetí určitého způsobu rozumění reality, a je tedy předpokladem našeho výzkumného projektu. Epistemologicko-teoretické zázemí má tudíž zásadní vliv na to, jakou kombinaci metodologických postupů pro svůj výzkumný projekt zvolíme. V kapitole 2 ukazujeme, že se do značné míry odráží už v tom, zda zvolíme kvalitativní, či kvantitativní strategii výzkumu.

V rozpracování výzkumného projektu se v souladu s přijatým epistemologickým zázemím opíráme o **teorie a koncepty**, jejichž studium nám umožňuje prohloubit naše porozumění tomu, jak byly dosud námi sledované sociální jevy ve vědě vysvětlovány (viz kapitola 2.2). V rovině východisek výzkumu nám tedy slouží teorie a koncepty jako zdroj transparentní deklarace toho, jak o svém výzkumném tématu uvažujeme. Poskytují každému tématu určitý obsahový rámec, tedy vedou nás k tomu, co má být zkoumáno, jak zkoumanému jevu či fenoménu rozumět, případně jaké mohou být jeho příčiny, po nichž je namístě se tázat; a také, jaké jsou možné limity výzkumu, pokud přijmeme nějakou konkrétní množinu jeho teoretických předpokladů.

Přijetím určitého teoreticko-epistemologického zázemí se zároveň obvykle hlásíme k určitému oboru či oblasti bádání a svůj výzkum předkládáme jako smysluplný příspěvek k tomuto oboru / této oblasti. S tím souvisí i to, jak a jaké otázky si klást. Relevantní odborná literatura nám poskytuje jak odbornou terminologii, tak adekvátní jazyk pro tvorbu oborově a epistemologicky smysluplných výzkumných otázek.

V procesu výzkumu nám teorie a koncepty mohou sloužit jako průvodci. Mnohé metodologické volby, které nás při empirickém výzkumu čekají, lze rozvážit a rozhodnout pouze na základě promyšlení teoretických východisek. Zároveň nás teorie upozorňují, čeho si v procesu výzkumu všimnout, na co se zaměřit. V neposlední řadě mají nezastupitelnou roli při analýze a interpretaci zjištění a formulaci závěrů.

Výběr použitých teorií/konceptů musí být systematický a poučený. Vybraných teorií a konceptů nemusí být příliš mnoho, ale měly by být voleny v takové šíři, aby nám byly užitečné při realizaci výzkumu. Přičemž podstatné je, aby tvořily konzistentní celek. To znamená, že naším cílem není sledovat a popsat, jak různí autoři zacházejí s nějakým konceptem, ale nastudovat a prezentovat ta pojetí, s nimiž budeme ve vlastním výzkumu sami zacházet.

Jak jsme již diskutovali v kapitole 2.1, určité formy nereflektovaných „teorií“ používáme dnes a denně proto, abychom se ve světě vyznali a dokázali v něm jednat. Za takovou „laickou“ teorii lze například považovat to, že lidé jednají s určitým záměrem či motivacemi či že nějaká skupina lidí tvoří subkulturu. Obě tyto představy nemusejí být samy o sobě nutně vzdálené vědeckému poznání, ale obvykle je možné na nich založit výzkum pouze tehdy, pokud dobře nastudujeme, co jsou to motivace či co jsou to subkultury a k jakým dalším teoriím a konceptům tyto teorie odkazují. Jinak sklouzáváme k tomu, že takřka veškeré naše tázání se ve vztahu k jednotlivcům bude směřovat k motivacím či postojům a ve vztahu ke skupinám

třeba k subkulturám (což by mimochodem znamenalo, že vědecké poznání se točí v kruhu). Ani jeden z těchto konceptů nám navíc sám o sobě nepomůže odpovědět kupříkladu na to, proč je třeba při některých zápasech AC Sparta Praha v maximální pohotovosti policie a v médiích se několik dní před zápasem píše o nebezpečí násilí v ulicích. Pokud ale své tázání se posuneme třeba směrem ke studiu nerovností či k teorii morální paniky, může se i naše zkoumání fanouškovství posunout do odborně (ale venkoncem i „laicky“) zajímavých inovativních vysvětlení.

Teorie a koncepty jsou tedy nezbytným východiskem každého empirického výzkumu. Jejich prostřednictvím (v kontextu zvolené epistemologie) začínáme důkladněji přemýšlet o výzkumném tématu a povaze dat, která bude třeba v procesu výzkumu shromažďovat/vytvářet. Což nelze provést jinak než skrze vyhledávání a studium odborné literatury. Ovšem odborná literatura nám může sloužit pouze tehdy, pokud jsme jí schopni dobře porozumět. Proto je vhodné pracovat s kombinací terciární, sekundární i primární odborné literatury (viz rámeček 3.2). Podívejme se tedy na to, jakou, kde a jak relevantní literaturu hledat a jak v tomto vyhledávání postupovat.

3.3.1 Vyhledávání literatury

Žádný výzkum se neobejde bez studia odborné vědecké literatury: odborných knih, článků v odborných časopisech, výzkumných zpráv, příspěvků ve sbornících či kolektivních monografiích, kvalifikačních prací, recenzí, slovníků, encyklopedií aj. Jde o to, že mnohá témata mají bohatou tradici jak teoretickou, tak výzkumnou. A s tou bychom se měli seznámit, abychom na existující poznatky mohli navázat při formulaci vlastního výzkumného problému a výzkumných otázek. V rámci studia literatury můžeme objevit i „bílá místa“ či nesrovnalosti v publikovaných zjištěních, jež si doslova žádají další výzkum. **Studium odborné literatury** nás ale může inspirovat i co do volby vhodné výzkumné strategie a konkrétního designu metodologického projektu našeho výzkumu. V souhrnu: je opravdu málo pravděpodobné, že by se tím, co chceme dělat, dosud nikdo na světě nezabýval. Představa o tom, co je již o zkoumaném tématu známo, nám může významně pomoci ve formulaci vlastního výzkumného projektu.

Rozvoj informačních technologií významným způsobem proměnil úskalí spojená s hledáním a studiem relevantní literatury pro výzkum. Zatímco dříve bylo hlavním problémem se k potřebné literatuře dostat, dnes je nejdůležitější dokázat se vyznat v záplavě textů, které jsou k dispozici v elektronických databázích. Podstatné je, že odbornou literaturu nenalezneme pouhým „googlováním“.

Při prvním potýkání se s výzkumným projektem je namísto nejprve oprášit základní oborové učebnice a zároveň prozkoumat, jak se k oblasti našeho zájmu staví odborné encyklopedie, slovníky a odborné bibliografie. Tato literatura pravděpodobně v našem vlastním odborném textu (tedy třeba v bakalářské či diplomové práci) nebude figurovat, resp. neměla by být

naším základním, natož jediným teoretickým zdrojem. V tomto momentu, tedy v samém počátku našeho výzkumu, se ale může stát významným rozcestníkem, který nám pomůže zorientovat se v tom, jak na dané téma ten který obor nahlíží, co v něm z významňuje jako zajímavé, a tedy i zkoumáníhodné. Odborné učebnice, encyklopedie, slovníky a odborné bibliografické rešerše představují nejobecnější a nejširší oborový konsenzus o tom, jak se v dané době daný vědní obor děje. Tedy do jakého vědního pole chceme svým výzkumem vstoupit. Přičemž je dobrým zvykem kvalitních učebnic, slovníků, encyklopedií a bibliografických rešerší, že uvádějí základní odbornou literaturu k daným tématům, tedy klíčové teorie, které formují uvažování o daném tématu v rámci určitého oboru.

Tento aspekt je zároveň výhodou i nevýhodou. Výhodou je v tom smyslu, že nás tyto typy textů učí způsobu uvažování o daném tématu v kontextu příslušného vědního oboru, popř. vědní specializace. Nevýhodou může být, že aby se příslušné uvažování dostalo do tak autoritativního žánru, jakým je třeba učebnice, slovník či encyklopedie, pravděpodobně muselo projít obšírnou vědeckou diskuzí. A ta chvíli trvá. Jinými slovy, v těchto zdrojích obvykle nenalezneme nejnovější poznatky, jimiž námi zvolené téma aktuálně žije.

Pokud máme štěstí, nalezneme k tématu naší práce přehledovou odbornou stať. Jde o texty, které jsou publikovány v odborných časopisech (ale někdy i knižně) a jejichž cílem je systematizovat dosavadní vědění k nějakému tématu, tj. představit epistemologicko-teoretická východiska, jejichž prostřednictvím bylo téma dosud nahlíženo, a poukázat na jejich možnosti a vzájemné vztahy. Oproti učebnicím, slovníkům či encyklopediím bývají tyto syntézy aktuálnější a navíc zhusta představují nejen základní teoretické směry, ale i konkrétní výzkumy v dané oblasti.

V prvotní orientaci mohou nakonec pomoci i sylaby předmětů, které jsou ve vztahu k námi vybranému tématu vyučovány na vysokých školách. Zde můžeme využít i ono prosté „googlování“, ale musíme zvážit, které zdroje má smysl považovat za relevantní. Ideálně jde samozřejmě o předměty vyučované na prestižních univerzitách či vyučované osobnostmi, které mají v daném oboru ve vztahu k zvolenému tématu jistou erudici. Součástí vysokoškolských sylabů bývá nejen vcelku podrobný rozpis témat výuky, ale i seznam povinné a doporučené literatury. Lze tedy předpokládat, že jde o literaturu relevantní. Podobně nás samozřejmě může a má orientovat i výuka, kterou jsme dosud ve své škole absolvovali. Zatímco v učebnicích, encyklopediích a slovnících nalézáme perspektivy, které se staly kánonem v příslušné disciplíně, u aktuálně vyučovaných předmětů máme naději, že vyučující sleduje současné trendy a do výuky je zapojuje. Pokud se orientujeme i dle své vlastní zkušenosti s výukou, je přidanou hodnotou, že můžeme výběr epistemologicko-teoretického zázemí, a tedy výběr konkrétní odborné literatury, konzultovat i s příslušným vyučujícím, který může být potenciálním školitelem naší bakalářské práce. Tedy můžeme postupně uvést v soulad naše uvažování o tématu s perspektivou školitele (to je vcelku významné především u prvních kvalifikačních prací, tedy prací bakalářských).

Rámeček 3.2 → **Primární, sekundární a terciární literatura**

Odbornou literaturu, se kterou pracujeme, můžeme dělit dle způsobu a záměru jejího vzniku na primární, sekundární a terciární.

Za **primární literaturu** považujeme původní díla přinášející nová sdělení o výsledcích odborné, tedy vědecké a vědeckovýzkumné práce. Jedná se o knihy (monografie či kolektivní monografie), původní teoretické i empirické studie v odborných časopisech, publikované výsledky vědeckých výzkumů, sborníky z konferencí a kvalifikační práce.

Sekundární literatura vychází z primární literatury. Cílem sekundární literatury je systematicky zpracovat jednotlivé dosud třeba i roztroušené primární zdroje do komplexnějšího celku. Ten může být zacílen oborově, epistemologicky, tematicky i metodologicky. Podstatné je, že s ohledem na záměr tohoto zpracování je primární literatura analyzována a interpretována. Jinými slovy, v různých přehledových statích či výkladech můžeme nalézt velmi rozmanité interpretace primární literatury. Výhodou sekundární literatury ovšem je, že nám může kompetentně představit základní korpus primární literatury k tématu. Za sekundární literaturu jsou považovány přehledové stati v odborných časopisech, přehledové monografie, učebnice, recenze, rejstříky a indexy, ale také knihovní katalogy a databáze.

Terciární literatura přináší informace o primární a sekundární literatuře. Jde o selektivní výběr a shrnutí již publikovaných sdělení, většinou ve zhuštěné podobě. Jedná se např. o encyklopedie, skripta, naučné slovníky, databáze databází.

Poznatky, uvedené v odborné literatuře (vyjma kvalifikačních prací – viz dále), před vydáním procházejí recenzním řízením (peer-review), tedy procesem odborného kritického posouzení, které zajišťuje kvalitu této literatury s ohledem na aktuální poznání ve vědě a výzkumu: vědecká obec sama prostřednictvím recenzního řízení kontroluje kvalitu a relevanci vědeckých textů. Kritériem peer-review se tedy můžeme řídit i při rozhodování, zda text je, či není odborný. V odborných časopisech nalezneme informaci o průběhu recenzního řízení a o tom, které rubriky jsou recenzovány, v knihách pak bývají explicitně uvedeni recenzenti (pokud recenzní řízení nebylo anonymní, jak tomu mnohdy je třeba v současné anglosaské produkci, či pokud nejde o reedice starších textů), lektoři či editoři textu, kteří za správnost publikované práce vedle autorů odpovídají.

Dalším možným zdrojem, který nás může dovést k relevantním odborným textům, jsou kvalifikační práce jiných studentů. Zatímco učebnice, encyklopedie, slovníky a různé typy odborných bibliografických rešerší jsou terciárními a sekundárními odbornými zdroji, kvalifikační práce, tedy práce bakalářské, magisterské či disertační, již patří k primárním zdrojům, protože